

„[...] NEM LENNE ILLŐ, HOGY A DEMOKRÁCIÁBAN
ILYEN SZELLEMŰ EMBEREK HELYT KAPJANAK.”

*A magyar népbíróságok ítélkezési gyakorlata egyes
közigazgatási tisztviselők pereiben 1945–1950*

HORVÁTH FÁBIÁN LÁSZLÓ

1. Bevezetés

Még javában dúltak a harcok a Dunántúlon, amikor a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány lefektette a hazai jogalkalmazás közel ezeréves történetében addig ismeretlen, idegen eredetű népbíraskodás szervezeti és eljárási szabályait. Ezen intézmény bár érthető okból jött létre, hamar osztálybírósággá és a koncepciós perek színterévé vált.

A népbíróságok általános megítéléséről, a népbíraskodás dogmatikai elemzéséről és a leghíresebb perekről számtalan kiváló szakmunka látott napvilágot. Hiányzik azonban a népbírósági perek olyan szempontú vizsgálata, amely kifejezetten a kommunisták pozíciószerezésének eszközeként felhasznált, az „*ancien régime*” köztisztviselői ellen indult eljárásokat elemzi.

Dolgozatomban a magyar népbíraskodás kialakulását, az ítélkezés eljárási szabályait fejtem ki. A Horthy-kori közhivatalnokokkal szemben indult egyes népbírósági büntetőperek lényegét kiemelve ismertetem, egységes szempontrendszer szerint vizsgálat alá vetem, kitérve a jellemző eljárási szabálysértésekre és a fennmaradt tanácskozási jegyzőkönyvekből levonható politikai döntésekre. A kutatás által érintett pereket három pertípusba soroltam: városi tisztviselők, főszolgabírák, községi vezetőjegyzők ellen folytatott perek. A csoportosítás alapja az volt, hogy mi volt a vádlottak vád szerinti cselekményének az elkövetése időpontjában meglévő hivatala, megbízatása, szolgálata. A levéltári kutatás és a feldolgozás során egyrészt az a tény motivált, hogy az elsőfokú tanácsok ítélkezési gyakorlatából komparatív tanulmány még nem készült. Másrészt

elkesített a gondolat, hogy a Szegedi Népbíróság által felmentett, de az eljárás politikai következményeit élete végéig elszenvedő dédnagyapáméhoz hasonló pereket az utólagos történelmi bölcsesség eszközével górcső alá vehetem.

A tanulmány célja az eddig feldolgozatlan, az egyes közigazgatási tisztviselőkkel szemben indult népbírósi eljárások bemutatása. Ezen túlmenően további célkitűzés annak vizsgálata, hogy ezekben a perekben jelentősen eltért-e az elsőfokú népbírósi tanácsok joggyakorlata.

2. A magyar modell kialakulása

A front elvonultával a Szegedre érkező politikai pártok képviselői 1944. december 2-án elfogadták a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front létrehozását és programját. Alapját korábban a kommunisták által közölt „Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programja” képezte.¹ A dokumentum II. rész 2. pontja szerint „A hazaárulókat, a felelős háborús bűnösöket le kell tartóztatni és az erre a célra létesítendő népbíróságoknak átadni. Vagyonukat el kell kobozni.”²

Bár a kodifikációra még hónapokat várni kellett, a sajtó – mindenekelőtt a baloldali lapok – egyre sűrűbben cikkezett a népbíróságok felállításának égető szükségéről és valószínűsítette a vádlottak minden bizonnyal nagy számát is.³

A Szegedi Nemzeti Bizottság a MNFF programjának megfelelően 1944. december 13-án a „népakaratnak is eleget téve” elsőként kimondta a népbíróságok felállítását és elkezdte megszervezését. A jogszabály szerint az öt főből álló tanácsok ítélete ellen fellebbezésnek helye nincs. Büntetésként határozott vagy határozatlan idejű internálás, börtön, fegyház vagy halálbüntetés alkalmazható.⁴ Ez a szerv gyakorlatban nem kezdte meg a működését, ám elvei az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletének megszületésére nagy befolyással voltak.⁵

¹ FÖGLEIN Gizella: A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front megalakulása és programja. *Tisztaúj*, 1984/11. 70–71.

² Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének útja. *Délmagyarország*, 1944. december 3., 3.

³ HALPERN Róbert: Háborús bűnösök. *Néplap*, 1944. december 30., 5.

⁴ „A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front Szegedi Nemzeti Bizottsága. RENDELET. *Néplap*, 1945. január 9., 3.

⁵ KOVÁCS Kálmán: A magyarországi népbíróságok történetének egyes kérdései. In: CSIZMADIA Andor (szerk.): *Jogtörténeti Tanulmányok I.*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1966. 152–153.

A Dálnoki Miklós Béla vezette Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulásának napján, 1944. december 22-én nyilatkozatban vállalta, hogy a háborús és népellenes bűnösöket bíróság elé állítja. Ezen az alakuló ülésen a kommunista párt vezérszónoka, Révai József úgy vélekedett, „Most már magának a kormánynak kell kézbe vennie a hazaárulók feletti ítélkezésre hivatott demokratikus népbíróságok szervezését.”⁶

A moszkvai fegyverszüneti egyezmény⁷ aláírásával a kormány még nagyobb nyomás alá került: nemcsak a települések nemzeti bizottságai által felállítandó helyi népbíróságok ’büntetőigényei’, továbbá a baloldali sajtó türelmetlen hangneme, hanem saját szuverenitása elismerésének igénye is sürgetővé tette a jogszabály mihamarabbi megalkotását.

A népbíráskodásról szóló 81/1945 M.E. számú rendeletet (a továbbiakban: Nbr.) február 5-én tették közzé a Magyar Közlönyben.⁸

3. A népbíráskodás működése

A népbíráskodás anyagi és eljárási szabályait a szovjet típusú büntetőpolitika elveinek megfelelően alkották meg. Bár a magyar jogalkalmazás történetében valóban idegen elemnek számítottak, nem előzmények nélkül kezdték meg a működésüket a népbíróságok: a későbbi keleti blokk államaiban már 1944 őszétől működtek.⁹

3.1. A jogszabályi háttér

A népbíráskodás jogi alapját a 81/1945. M.E. számú és azt ezt kiegészítő 1440/1945. M.E. rendelet, az 5900/1945. M. E., illetve 6750/1945. M. E. számú rendeletek, majd az 1945. évi VII. tc. –ként törvényerőre emelés után a módosító 1947: XXXIV. törvénycikk képezték.

⁶ PAPP Attila: Néptörvényszék, Népbíróság és népbírási jog Magyarországon. *E-tudomány*, 2011/4. 10.

⁷ A Moszkvában, 1945. évi január hó 20. napján kötött fegyverszüneti egyezmény becikkelyezéséről szóló 1945. évi V. tv.

⁸ NÁNÁSI László: A magyarországi népbíráskodás joganyaga 1945–1950. In: GYENESEI József (szerk.): *Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás. Népbíróság-történeti tanulmányok*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2011. 14.

⁹ BEREND György: *A népbíráskodás*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 1948. 165.

A Nbr. összesen 68 §-a egyaránt tartalmazott szervezeti, eljárási és anyagi jogi normákat. A joganyag nagy novuma a *nullum crimen sine lege* elvének áttörése volt azzal, hogy az 1. § deklaráta: a bűncselekmények abban az esetben is büntethetők, ha a cselekmény a jogszabály életbeléptekor már befejeztetett, s az a cselekmény befejezésének időpontjában fennállott törvényes rendelkezések alapján az büntethető nem volt. Ez a jogtechnikai megoldás – bár a nürnbergi Charta is alkalmazta – éles kritika tárgyává vált. Vámbéry Ruzstem például így fogalmazta meg aggályait a kihirdetett rendelet visszaható hatálya kapcsán: „ha a bíróságot népbíróságnak kereszteljük is, még akkor sem lehet holmi jogi szörszálhasogatásnak tekinteni, ha azt kívánjuk, hogy a jog szabályai érvényesüljenek.”¹⁰

Nagy visszhangot váltott ki a rendelet 2. §-a, mely szerint nemcsak a polgári egyénekre, hanem a fegyveres erők tagjaira is kiterjedt a népbíróság jogköre. Vörös János honvédelmi miniszter is, különösen problémásnak tartotta az a gyakorlatot, hogy polgári közbiztonsági szervek nyomozhattak a honvédség tagjaival szemben.¹¹

A népbírósági jog által pönalizált magatartások politikai bűncselekmények közé sorolhatók. Politikaiak, mert a cselekmény indítóoka vagy tárgya (esetenként mindkettő) politikai természetű.¹² Mi több, a rugalmas tényállások lehetővé tették a jogalkalmazónak, hogy más típusú deliktumokat azok politikai jellegénél fogva saját hatáskörébe vonhasson. A rendelet preambulumból levonható következtetés, hogy a bűncselekmények sértettjének kollektíve a magyar népet tekintette.¹³

A háborús és népellenes bűntetteket a rendelet két-két csoportba sorolta. Mindkét deliktumon belül megkülönböztetett az elkövetési magatartás alapján enyhébb és súlyosabb kategóriákat. A legsúlyosabb háborús bűntettek (11. §) büntetése a legnagyobb mértékű (halálbüntetés, életfogytig tartó kényszermunka) illetve e § alapján az elítélt egyáltalán nem élhetett fellebbezéssel.¹⁴

¹⁰ VÁMBÉRY Ruzstem (1945.02.10): Jogászai finomkodás vagy történelmi realitás. *Harc*, 1.

¹¹ MIKÓ Zsuzsanna: *A Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa működése és ügykezelési gyakorlata (1957–1963)*. Doktori értekezés. Budapest, ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola, 2012. 34.

¹² SZÜCS János: *Politikai büntett. Ítélt a nép...* Népbírósági kiadvány. 1945. 6.

¹³ LUKÁCS Tibor: A népbírósági jogról: négy évtized múltán. *Jogtudományi Közlemény* 1985/4. 191.

¹⁴ RIES István: *A Népbíraskodásról szóló 81/1945. M.E. számú és az ezt kiegészítő 1440/1945. M.E. számú rendelet szövege és magyarázata*. Budapest, Politzer Zsigmond és fia, 1945. 25–26.

A népellenes büntettek (15. § és 17. § foglaltak) ezzel szemben, inkább a magyar nép vagy egyes csoportjai ellen irányultak. A bűncselekményi kategória ‘népellenes’ elnevezése Réczei László miniszteri tanácsostól ered, aki a „*vrag narodov*” azaz a 30-as évek hírhedt moszkvai bűnpereiből eredő nép ellensége kifejezést tükörfordításban vezette a rendeletbe.¹⁵ A 15. § tényállásai közül a (3) bekezdés szerinti elkövetési magatartás kiemelkedően fontos a dolgozat témája szempontjából. Azt a joghatósággal bíró közalkalmazottat büntette, aki következetesen népellenes, fasisztabarát működést fejtett ki.¹⁶ A következő fejezetben számos vádiratban olvashatjuk, milyen széleskörűen és kreatívan alkalmazták ezt a ‘gumitényállást’ az egykori közigazgatási tisztviselők vádirataiban a népügyészek...

Népbíróságokat minden törvényszéki székhelyen fel kellett állítani. Minden népbírószági tanács az alaprendelet 38. § szerint az öt, Függetlenségi Frontba tömörült párt által delegált népbírákból állt. A tárgyalást vezető szakképzett bírót – akinek feladata csupán a népbírák tájékoztatása volt a jogszabályokról – az igazságügyminiszter nevezte ki. Később, az alaprendelet módosítása miatt a tanácsok létszáma 7 főre nőtt, és a Szakszervezeti Tanács is küldhetett egy népbírót. Az 1947. évi XXXIV. törvénycikk nagy változásokat hozott, mivel eltörölte mind a polgári demokraták, mind a szakszervezetek népbíróküldési jogát és a tanácsvezető szakbírót szavazati joggal ruházta fel.¹⁷

A pártok részéről a népbírói kijelölést kezdetben semmi nem szabályozta, sokszor maguk a delegáló pártok is elégedetlenek voltak saját küldöttjeikkel. A legnagyobb ellentét a polgári és munkáspárti népbírák között jelent meg, azok kvalitásbeli különbségeik okán.¹⁸

Másodfokú fórumként a kizárólag szakképzett jogászokból álló Népbírószági Országos Tanácsa (NOT) járt el, tagjait a Függetlenségi Frontba tömörült politikai pártok delegálták. A NOT nagyobb önállóságot élvezett az elsőfokú tanácsokhoz képest, hiszen a delegáltak megbízatását a pártok nem vonhatták vissza. A NOT-hoz kezdetben a halálbüntetést, teljes vagyonekobzást, állásvesztést kimondó határozatok ellen fellebbezhetett a terhelt. A novella a jogorvoslati lehetőséget kizárta a legsúlyosabb háborús bűncselekmény elkövetőjével szemben. A népügyész minden esetben élhetett e lehetőséggel, sőt

¹⁵ ZINNER Tibor: „éjjel-nappal jó hangulatban dolgozunk és igyekszünk igazolni a belénk vetett reményeket”. Szembenézés- a népbíróságokról feketén-fehéren. *MTA Law Working Papers*, 2016/6. 26.

¹⁶ RIES i. m. 32.

¹⁷ NÁNÁSI i. m. 18.

¹⁸ MIKÓ i. m. 24–25.

az öt évnél enyhébb szabadságvesztés kiszabása esetén hivatalból súlyosításért kellett fellebbeznie.¹⁹

3.2. A vád előkészítése és képviselése

Az 1945-ben hatályban lévő Bűnvádi Perrendtartás szerint az ügyészség nyomoztatja a tudomására jutott bűncselekményeket, a rendőri szervek és közegek ugyanezen esetekben külön felhívás nélkül kötelesek nyomozni.²⁰ A népbíráskodás eljárási szabályai – a jogintézmény rendkívüli jellegéből fakadóan – a Bűnvádi Perrendtartástól eltérően, speciális nyomozó- és vádképviselési szerv működését követelték meg.

3.2.1. Nyomozó hatóságok

A háborús és népellenes bűnösök felkutatása és cselekményeik nyomozása kezdetben a Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályainak, 1946 októberétől az országosan egységes politikai rendőrségnek (ÁVO) a feladata volt.²¹

A politikai rendőrség népbíróági szervezetrendszer működésének sarokköveként feladatának „a nyilasok, fasiszták lefogását, néptörvényszék elé állítását és a demokratikus Magyarországgal szemben álló mindennemű szervezkedés és mozgalom likvidálását” tekintette. E célból már osztállyá szerveződése előtt megkezdte a lefogásokat, s mindennapos gyakorlattá vált a tortúra, a beismerő vallomások kikényszerítése a kihallgatások során.²²

Miután az internálást, mint büntetési nemet a májusi népbíróági novella kirekesztette, a belügyminiszter 1945 júniusi titkos rendeletével (138000/1945. BM sz.) lehetővé tette, hogy csupán politikai döntés alapján, megfelelő bírósági határozat hiányában is alkalmazzák e kényszerintézkedést. 1945 júliusától az illetékes szervek minden megszüntető népügyészégi határozatot és minden felmentő ítéletet kötelesek voltak megküldeni a politikai rendőrség részére. Ekkor alakult ki a ‘visszakérés technika’, a politikai rendőrség a népbíróági ítéletet

¹⁹ Uo. 48–49.

²⁰ A bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk 93–94. §.

²¹ PAPP Attila: *Ügyészség, Népbíráskodás*, 20. század. Nagykanizsa, Magánkiadás, 2012. 157.

²² ZINNER (2016) i. m. 16.

felülbírálna, a jogerősen felmentett személyeket gyakorta internálta.²³ Jellemző volt az is, hogy a népbíróság által a főtárgyalás megtartása előtt szabadlábra helyezett egyes vádlottakkal szemben internálást és egyéb közigazgatási eljárásokat alkalmazott.²⁴

3.2.2. Népjogészség

A népbírósági eljárásban a vádfunkció ellátását a Nbr. a népbíróságok mellett felállítandó népjogészségekre bízta. A népjogész szakvizsgázott jogász lehetett, megbízását az igazságügyminiszter kinevezése folytán, a nemzeti bizottság javaslatára nyerte el, tisztsége ideiglenes volt, felmentéséről az igazságügyminiszter dönthetett. A vádképviselő mellett nyomozások irányítója is a feladatai közé tartozott.²⁵

A Nbr. 55. § szerint a népfőjogész vagy helyettesei képviselheték a vádat a NOT előtt. Egyebekben a főállamjogészre kiterjedő jogokkal volt felruházva, például utasítást adhatott ki jogalkalmazás, jogértelmezés kérdésében.²⁶

4. Ítélezési gyakorlat egyes közigazgatási tisztviselők pereiben

Az általam vizsgált népbíróságok közigazgatási tisztviselőkre vonatkozó peranyagának válogatása során – a népbírósági rendelet 2. § alapján – az 1940. évi XVIII. törvénycikk meghatározásából indultam ki. Ennek alapján közhivatalnoknak kell tekinteni állam, a törvényhatóság vagy a község közigazgatási, igazságszolgáltatási, közoktatási, honvédelmi vagy gazdálkodási tennivalóinak teljesítésére, úgyszintén az állam, a törvényhatóság vagy a község intézeteiben, közintézményeiben, közműveiben vagy üzemeiben való működésre hivatalánál, szolgálatánál vagy különös megbízásánál fogva köteles minden személyt.²⁷

²³ HORVÁTH Attila: A szovjet típusú diktatúra büntetési rendszere. In: MÁTHÉ Gábor – RÉVÉSZ T. Mihály – GOSZTONYI Gergely (szerk.) *Jogtörténeti Parerga*. Budapest, ELTE Eötvös, 2013. 153.

²⁴ MNL CSML XXV.8. NB 1330/1945 Államrendőrség Szegedi Kapitányság PRO. 5553/1945. sz. átirat.

²⁵ RIES i. m. 41–43.

²⁶ NÁNÁSI i. m. 21.

²⁷ A magyar állam biztonságát és nemzetközi érdekét veszélyeztető egyes cselekmények büntetéséről szóló 1940. évi XVIII. törvénycikk 3. §.

4.1. Városi tisztviselők

A fejezetben szereplő tisztviselők aljegyzőként számos olyan ügykörben eljárak, amelyek a város lakosságának életét jelentősen befolyásolták. Ezért is kerülhetett sor – akár tényleges tevékenységüktől függetlenül, csak beosztásuk miatt is – a háború utáni felelősségre vonásukra.

*4.1.1. dr. Betlehem József népellenes büntette*²⁸

Dr. Betlehem József zalaegerszegi városi aljegyzőt 1945 decemberében vádolta meg a népügyészség a Nbr. 15. § (3) bekezdés szerinti népellenes büntett elkövetésével.

A vádiratot összefoglalva, a vádlott, mint joghatósággal bíró közalkalmazott következetesen népellenes, illetve fasisztabarát működést fejtett ki, iparügyi és lónyilvántartási előadóként az iparendedélyek kiadásánál diszkriminatív bánásmódban részesítette a zsidó ügyfeleket. A vállalatvezetői kirendeléseknél a baloldali világnézetű személyek hátrányára döntött.²⁹

A Zalaegerszegi Népbíróság a vádlottat bűnösnek mondta ki 15.§ (3) bekezdés szerinti népellenes büntettben és 3 éves börtönbüntetésre, állásvesztésre és politikai jogainak 5 éves felfüggesztésére ítélte. Az ítélet indokolása szerint a vádlott cselekményei egy korrupt, nyilas, népellenes működést kifejtő tisztviselő hű portréját mutatják.

„Ahol csak tehetette, zsarolta a jogkereső közönséget, sőt ő maga idézte elő azokat az eljárásokat, amelyek alapján módja és alkalmá nyílt a jogkereső ügyfelek zsarolására. Ezen jogsértő és erkölcstelen hivatali magatartása különösen a zsidósággal szemben nyilvánult meg, mert a vádlott tudta, az akkor már szorongatott és üldözött zsidók sem panaszt tenni nem mernek, se más úton nem tudnak elégtételt venni maguknak.”³⁰

²⁸ MNL ZML XXV.17. NB 4/1946.

²⁹ MNL ZML XXV.17. NB 4/1946 Vádirat.

³⁰ Uo. ítélet, 2.

4.1.2. dr. Temesváry László népellenes büntette³¹

Dr. Temesváry László szegedi 2. osztályú városi aljegyző, iparügyi-majd lakáshivatali előadóval szemben a Szegedi Népügyészség 1945 februárjában emelt vádat a rendelet 15. § (2) bekezdésébe ütköző népellenes büntetben. A fő vádpontok szerint a vádlott erősen jobboldali gondolkodású személy volt, s a tulajdonos zsidó származása miatt akadályozta meg, hogy a Pick-konzervgyár iparendélyt kapjon, mindezt a törvényes rendelkezések ellenére. Ezzel nagy mennyiségű félkész gyümölcs romlását okozta s így hivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva egyes személyek vagyoni romlását elősegítő tevékenységet végzett.³²

Az augusztusi tárgyaláson a népügyész új vádat emelt és az Nbr. 15. § (3) bekezdés szerinti népellenes büntettre is kiterjesztette, a következetesen népellenes és fasisztabarát politikát abban látta megvalósulni, hogy a vádlott szidalmazta a zsidókat, pénzt fogadott el és nehézségeket támasztott az iparendélyek kiadásánál.³³

A vádlottat a 15. § (3) bekezdés szerinti népellenes büntetben mondták ki bűnösnek és egy év szabadságvesztésre, állásvesztésre, politikai jogainak 5 évi felfüggesztésére ítélték.³⁴

Különösen nyomatékos enyhítő körülményként értékelte a népbíróság azt, hogy a vádlott saját elhatározásából segítette Budapestre kerülése után a bajbajutott embereket és hamis igazolások kiállításával a földalatti ellenállási mozgalmat; ezért a cselekményére megállapítható legalacsonyabb büntetési tétel alkalmazása is aránytalanul súlyos lenne és a Btk. 92. § alkalmazásával csupán 1 év börtönbüntetésre ítélte.³⁵

4.2. Korrupt közzsolga, páli fordulat?

A pereket olvasva a Horthy-korszak hivatali hétköznapjaiba tekinthetünk be. A két városházi állást betöltő hivatalnok közül dr. Betlehem József vezető

³¹ MNL CsML KL XXV. 8. 3.d. NB 84/1945.

³² Uo. vádirat, 1–2.

³³ Uo. 24.

³⁴ Uo. ítélet 1–2.

³⁵ Uo. 2–3.

állításban intézte a rábízott iparhatósági ügyeket, míg dr. Temesváry László II. osztályú aljegyzőként az elsőfokú iparhatóság beosztott előadója volt, vezetői tevékenysége csupán a lakáshivatali működésére terjedt ki 1944-ben.

Betlehem József esetében a népbíróság rámutatott, vádlott korrupt tisztviselőként azért vonta el a zsidók iparigazolványait, hogy eljárásával pénzt zsaroljon ki. A sértettek vagyoni romlását eredményező magatartása egyébként is beleillik az akkor hatályos Btk. 465. § szerinti megvesztegetés vétsége tényállásába, a Nbr. alapján kiszabott hároméves börtönbüntetés ehhez képest is arányos. További kérdést vet fel, hogy vajon fennállhat-e halmazatban a 15. § (2) bekezdése szerinti népellenes büntetés a hatályos rendelkezések ellenére a zsidó üzletekből kiadott nem romlandó áruk vonatkozásában. Ugyanakkor problémás az ítélet ezen pontja, a népbíróság nem vette figyelembe a hatósági intézkedésen jelenlévő szakértők vallomását, mely szerint az áruk kiadása jogszerű volt.

Temesváry ügyében gyenge munkát végzett a népjogészség, az „erősen jobboldali magatartású” vádponton túl a Pick-ügyben kapcsolatos vád már az első tárgyaláson megdőlt a sértett és ügyvédje vallomása által. A később kiterjesztett vád egyetlen pontja, a Nbr. 15. § (3) sokoldalúan alkalmazható rendelkezése alapján ítélték el a vádlottat. Határozatában a népbíróság is megjegyzi, hogy azt csak három, közvetlen észleleten alapuló tanú állította, hogy vádlott kiutasította őket hivatalából és nehezítette az ügyek intézését. Indokolás szerint azonban a vallomások egybehangzó körülményei a vádirati tényállást igazolják.

Mindkét esetben az enyhítő körülmények rendkívüli túlsúlya alapján alkalmazta a népbíróság az 5. § (5) bekezdése szerint a Btk. 92. § büntetés leszállítására vonatkozó passzusát. A zalaegerszegi aljegyző esetében enyhítő tényező a csekély alanyi bűnösségen és megbánáson túl az „általánosan korhadtt világnézet volt [...]. amely a [...] közigazgatási tisztviselőket megvesztegetés ellenében kiszolgáló hivatalnokká alázta.”³⁶ Ezzel a maga nemében egyedülálló érveléssel a népbíróság büntetőjogilag kvázi determinista álláspontra helyezkedett. Temesváry Lászlónál pedig a budapesti földalatti mozgalom támogatása és hamis igazolványok kiállításának, több zsidó polgár segítése volt a nyomatékossító tényező. Árnyalja azonban a képet, hogy újságok tanúsága szerint zentai működése alatt tanácsnokként zsidóellenes rendeletet hozott.³⁷

Nem volt konzisztens a gyakorlat a Zalaegerszegi és Szegedi Népbíróság elé került személyek személyi szabadságának korlátozásában. Betlehem József a

³⁶ MNL ZML XXV.17. NB 4/1946, Ítélet.

³⁷ Erélyes intézkedések a zsidók ellen Zentán és Szombathelyen. *Vásárhelyi Új Hirek*, 1941. november 9., 2.

vádemelés és az első, 1946. januári főtárgyalás időpontjában is szabadlábban volt, internálását a politikai rendőrség március 4-én rendelte el. Temesváry Lászlót a népügyészség már március 1-jével előzetes letartóztatásba helyezte.

4.3. Főszolgabírák

Az 1886. évi XXI. törvénycikk 71. § szerint a főszolgabíró a járás első tisztviselőjeként felügyelte a járásába tartozó községeket. Közlekedésügyi, közegészségügyi és iparügyi igazgatási funkciói mellett elsőfokú rendőrhatóságnaként rendelkezett a csendőrség felett, gyakorolta a kihágási bíráskodást, határozatot hozhatott rendőri felügyelet és őrizet alá helyezés ügyében. Dönthetett az iparendelékek, iparigazolványok kiadása tárgyában.³⁸

*4.3.1. dr. gróf Széchenyi György népellenes büntette*³⁹

Gróf dr. Széchenyi Györgyöt, a balatonfüredi járás főszolgabíráját⁴⁰ 1945 szeptemberében többek között azzal vádolta meg a budapesti népügyészség, hogy a törvényes rendelkezések ellenére korlátozta a zsidó lakosság részére kiadható tűzifa és hús mennyiségét; Balatonfüredről többeket zsidó származása miatt kitiltatott így közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvényeken és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva a személyes szabadságot, testi épséget sértette vagy veszélyeztette, s ezzel az Nbr. 15. § (2) bekezdése szerinti népellenes büntettet követett el. A vádat kiterjesztették a Nbr. 17. § (4) bekezdése szerinti népellenes vétségre és a 15. § (3) bekezdése szerinti büntetetre is, ugyanis többeket politikai nézeteik miatt feljelentett, internáltatott, az üldözött lakosságot a legdurvábban utasította ki irodájából.⁴¹

A Budapesti Népbíróság gróf dr. Széchenyi Györgyöt a Nbr. 15. § (2) bekezdése szerinti népellenes büntetettben bűnösnek mondta ki minden vádpontban, háromévi börtönre, politikai jogainak 5 évi felfüggesztésre, hivatalvesztésre és

³⁸ IV. B. 434. A Battonyai járás főszolgabírájának, 1945-től főjegyzőjének iratai 1872–1950. <https://bit.ly/3Swc7E9>

³⁹ BFL VII. 5.e. 1949/21738 gr. Széchenyi György népellenes büntette.

⁴⁰ Uo. Katpol. kihallgatási jegyzőkönyv 2.

⁴¹ Uo. Vádirat 1–2.

nyugdíjigényének elvesztésére ítélte. Azonban a 17. § (4) bekezdése alól bizonyítottság hiányában felmentette.

Súlyosító körülményként értékelte a folyamatos jogsértő magatartást; enyhítőként azt, hogy az időközben belátott hibáját jóvátenni próbálta, lemondott állásáról a Szálasi-puccs idején, majd alakulatával védett házakat őrzött és az üldözötteken segített. Mindezek alapján a Btk 92. § alkalmazásával szabta ki a büntetést.⁴²

4.3.2. Szilágyi Stand Pál háborús és népellenes büntette⁴³

Szilágyi Stand Pál battonyai főszolgabírót a helyi igazolóbizottság határozata alapján internálták s vették őrizetbe. A közvádoló a Nbr. 13. § (5) bekezdése szerinti háborús, Nbr. 15. § (2) bekezdése és 15. § (3) bekezdése szerinti népellenes büntettel vádolta meg. A vád szerint a zsidószojtással vádolt dr. Gábor Gyulát a gyulai Gestapo kezére játszotta annak tudtában, hogy el fogják vinni. Ezen kívül nem akadályozta meg több battonyai zsidónak nem minősülő lakos elhurcolását, baloldali és zsidó személyeket ok nélkül internáltatott.⁴⁴

A Szegedi Népbíróság 1946. február 14-én bűnösnek mondta ki a vádlottat egy rendbeli Nbr. 13. § (2) bekezdése szerinti háborús büntettben, egy rendbeli Nbr. 17. § (1) bekezdése szerinti népellenes vétségben és a Nbr. 15. § (3) bekezdése szerinti népellenes büntettben, ezért összbüntetésül 8 év kényszermunkára és politikai jogainak 10 éves felfüggesztésére ítélte.⁴⁵

4.3.3. dr. Buzás Béla népellenes büntette⁴⁶

Dr. Buzás Béla még hivatalban lévő keszthelyi járási főjegyzőt – korábban főszolgabíró – 1946. augusztus 1-én internálták. A belügyminiszter októberben a rendőrhatósági őrizetet megszüntette, arra hivatkozva, hogy az érintett

⁴² Uo. Ítélet 1–3.

⁴³ MNL CsML KL XXV. 8. 30. d. NB. 65/1946. Szilágyi Stand Pál háborús és népellenes bt.

⁴⁴ Uo. Vádirat 1–3.

⁴⁵ Uo. ítélet.

⁴⁶ MNL ZML XXV.8. 15.d. NB 99/1947.

demokratikus gondolkodású egyén volt s terhére az internálás okául felhozott cselekmény nem róható.⁴⁷

A nagykanizsai népügyészség október 12-én a Nbr. 15. § (3) bekezdésébe ütköző népellenes büntettel vádolta meg a terheltet. A vád szerint a vádlott 1941. évben közveszélyes munkakerülés és háborúellenes kijelentések címén 3 személyt, a német megszállás után több baloldali magatartású embert internáltatott.⁴⁸

Bűncselekmény hiányában dr. Buzás Bélát a népbíróság felmentette, megállapítva, hogy a főbíró az internálási rendeletet szabotálta, a csendőrségi átiratban nevezettek közül egyetlen személlyel szemben sem került sor tényleges intézkedésre. A gettózás és a járásába tartozó lengyel menekülttáborok esetében a legmesszemenőbb jóindulatot tanúsította: a táborban külföldi zsidókat rejtegetett és titkos rádióadó is volt felállítva. Vádlott nemhogy túlzásokba nem esett, hanem a legembertelenebb rendeleteket is humanusan hajtotta végre.⁴⁹

4.3.4. *Bűnbánó antiszemita, ártatlan végrehajtó, humanista hivatalnok?*

A három főszolgabíróval ügyében a vádiratban foglalthoz képest mindhárom esetben eltért a népbíróság ítéleti minősítése. Míg gróf Széchenyit végül csak egyetlen terhére rótt bűncselekményben találták bűnösnek, Buzást valamennyi vádpont alól felmentették. Szilágyi Stand Pál esetében volt jelen egyedül a bűncselekmények rendbeliségének fogalma az egész eljárás során, az ítéletben egyetlen vádiratban foglalt minősítést találtak helyénvalónak, két esetben teljesen más Nbr. szerinti minősítés született. A Nbr. 13. § (5) bekezdés helyett 13. § (2) bekezdése, 2 rendbeli 15. § (2) bekezdés helyett egy rendbeli 17. § (1) bekezdése szerinti háborús és népellenes deliktumokban találták bűnösnek.

Dr. gróf Széchenyi Györgyre maradéktalanul rábizonyítható volt az ítéletben terhére rótt Nbr. 15. § (2) bekezdése szerinti népellenes büntett, a zsidó lakosság elleni rendeletek – a tűzifa és lakhatás korlátozása – meghozatalával megvalósította a számára előírt ténykedést túlhaladóan személyi szabadságot, testi épséget és egészséget sértő, illetve veszélyeztető magatartást. A kiutasításokkal kapcsolatban a vádlott az azokat előíró jogszabályra hivatkozott.

⁴⁷ Uo. belügyminiszteri határozat.

⁴⁸ Uo. vádirat 1–3.

⁴⁹ Uo. ítélet.

Szilágyi Stand Pál terjedelmes beadványában foglaltak alapján és a legtöbb tanú vallomása által is igazoltnak tűnik, hogy az ítéletben foglalt 13. § (2) bekezdés népellenes és 17. § (1) bekezdése szerinti háborús bűntetteket nem követte el. A vádlott a neki felróható politikai célú internálásokat elismerte, azzal, hogy a csendőrkörület által javasolt személyek internálását a lehető legnagyobb mértékben szabotálta. A kartotéklapok hiányos kitöltésével a főszolgabíró elérte, hogy az eredetileg 600 főből csak 20 főt kelljen ténylegesen internálnia, így a névsor 97%-a megmenekült.

Dr. Buzás Béla ítéletében a népbíróság maga is elismerte, az egész eljárás megalapozatlan vádakra épült, sőt kiemelték a vádlott messzemenően humánus magatartását a vézskorszakban.

A járási főtisztviselők csoportjában egyet leszámítva jogszerű és arányos büntetések születtek. A battonyai főszolgabíró perében sérültek a védelem jogosítványai. A védelmi tanúk megesketésének mellőzésével és a népbíróság egyértelműen megtorló szándékú pervezetésével egy túlságosan súlyos ítéletet hozott. Míg a korábban nyíltan antiszemita, de pálforduláson átesett balatonfüredi főszolgabíró rendeleteivel családok százainak életét nehezíthette meg, enyhítő körülményként a „belátott hibájának jóvátenni igyekvését” beszámították s 3 év börtönre; addig Szilágyi Stand Pált prominens mentőtanúk hiányában 8 év kényszermunkára ítélték. Ha a közigazgatás láncszemeként nem is katonai ellenálló volt, de a maga módján igyekezett az antihumánus intézkedéseket szabotálni, a megmentett személyek számára tekintettel a Btk. 92. § alkalmazására jogszerűen kerülhetett volna sor egy proporcionális tartam érdekében.

4.4. Községi jegyzők

Az 1886. évi XXII. törvénycikk szerint a kis- és nagyközségekben a községi jegyző felel a közigazgatásra vonatkozó rendeletek végrehajtásáért, tagja az elöljáróságnak, szolgálatáért fizetést és lakást kap.⁵⁰

⁵⁰ 1886. évi XXII. törvénycikk a községekről. <https://tinyurl.com/2p865dhj>

4.4.1. Kalla Gábor népellenes büntette⁵¹

Kalla Gábor tóalmási főjegyzőt 1946 februárjában a Budapesti Népügyészség, a Nbr. 13. § (1) bekezdés szerinti háborús és a 15. § (3) bekezdése szerinti népellenes büntett elkövetésével vádolta meg. A tényállás szerint a terhelt 1944 júniusában Tóalmáson egy légtalmi gyakorlaton az orosz hadsereget barbár ökörsordának nevezte és azt hangoztatta, hogy azok a nőket megbecstelenítik, a férfiakat elviszik. Ezen cselekményével a köztudó véleménye szerint gyülekezet előtt elmondott beszédben a háború fokozottabb mértékben való folytatására izgatott.⁵²

A Budapesti Népbíróság a vádlottat a Nbr. 15. § (1) bekezdése szerinti háborús büntettben bűnösnek mondta ki és 5 év fegyházra, állásvesztésre és politikai jogainak 10 évi felfüggesztésére ítélte. A Nbr. 15. § (3) bekezdés alól bizonyítottság hiányában felmentette, itt utalt a megelőző eljárásban tett vallomások egyöntetűségére s arra, hogy némely jegyzőkönyv harmadik személyben szólt, illetve a fogalmazó stílusát látszik visszaadni.⁵³

1946. december 12-én a NOT anyagi semmisségi okból megsemmisítette a Nbr. 13. § (1) bekezdés szerint hozott ítéletet, a vád alól büncselekmény hiányában felmentette és elrendelte azonnali szabadlábra helyezését.⁵⁴

4.4.2. Almási István népellenes büntette⁵⁵

Almási István volt kevermesi főjegyzőt a Szegedi Népügyészség 1947. február 27-én a Nbr. 15. § (2) és (3) bekezdésébe ütköző népellenes büntettek elkövetésével vádolta meg. A köztudó bizonyítottan látta, hogy a főjegyző baloldali lakosságot állandóan szidalmakkal illette, többeket internáltatott, az egyszerű emberek ügyes-bajos kérelmei tárgyában elutasító volt; Micska Lajost különösebb ok nélkül csendőrökkel megverette, csavargó bitang kommunistának nevezte.⁵⁶

⁵¹ BFL XXV. 1. a. NB 2/1946 Kalla Gábor népellenes bt.

⁵² Uo. vádirat.

⁵³ Uo. ítélet.

⁵⁴ Uo. NOT ítélet, 1–2.

⁵⁵ MNL CsML KL XXV.8. 50. d. NB 132/1947.

⁵⁶ Uo. vádirat 1.

Bizonyítottság hiányában a Szegedi Népbíróság Almási Istvánt minden vádpont alól felmentette, ugyanakkor az ítélet szerint felmerült, hogy a vádlott magatartása megvalósította a Nbr. 17. § (4) bekezdése szerinti demokráciaellenes hírverés tényállási elemeit. A tanács véleménye szerint azonban a szórványos kommunisztázás az említett deliktumot nem meríti ki.⁵⁷

4.4.3. „*Atyja volt a falubelieknek?*”⁵⁸

Almási István pere egyike azoknak a közigazgatási vezetőkkel szemben indult „klasszikus” eljárásoknak, ahol a joggyakorlatban leggyakrabban alkalmazott 15. § (2) és (3) bekezdései alapján emeltek vádat. A feljelentők és a vád tanúi egyszerű emberek, az általuk egyedüli hatalomként ismert községi vezető gyanúsították meg elszenvedett üldözésük elindítójaként, nyilatkozataikban nyilvánvalóan kitűnik a személyes bosszú és megtorlás vágya.

Kalla Gábor ügye a Nbr. 15. § (3) bekezdés szerint minősülő vádpontban lényegileg Almási peréhez hasonul, a terhükre rótt intézkedések, döntések megtételére vezetőként sem jogszabályi felhatalmazásuk, úgy befolyásuk nem lehetett. A tóalmási vezetőjegyző Nbr. 13. § (1) bekezdése szerinti elítélése a későbbi népbírósági különtanácsok hatáskörébe tartozó 1946. évi VII. tc. demokráciaellenes izgatás büntetétéhez hasonlóan a szólás- és véleményszabadságot korlátozó és az elkövetéskori viszonyokat figyelembe nem vevő népbírói döntés eredménye. Az ítélet ezen rendelkezése ellen egyébként – a dolgozatban vizsgált perek közül egyedülként – a tanácsvezető bíró különvélemény előterjesztéssel fordult a NOT-hoz a Nbr. 50. § alapján. Kassovicz tanácsvezető úgy vélte, a főjegyző beszédében csak az akkor szokásos szölamokat hajtogatta, de nem izgatott a háború *fokozottabb* folytatása érdekében, a vádpontban fel kellett volna menteni.⁵⁹

Az Almási-ügyben a Szegedi Népbíróság a vádlottal egyébként nyilvánvalóan haragos viszonyban lévő tanúkat is megeskette a népjegyész indítványára, a védelem kifejezett tiltakozására ellenére. Ez a főszolgabírákkal szemben indult eljárásokban is megfigyelhető gyakorlat megvalósította a Bűnvádi Perrendtartás 384. § (9) bekezdésben foglalt semmisségi okot. Kalla Gábor védője a bizonyítási eljárás idejekorán – ezzel a védelem érdekeit súlyosan

⁵⁷ Uo. ítélet.

⁵⁸ Uo. Tárgyalási jegyzőkönyv, 61.

⁵⁹ BFL XXV. 1. a. NB 2/1946 Előterjesztés, 1.

sértve – történt lezárása ellen is a Bünvádi Perrendtartás azonos rendelkezését hívta fel, mely szerint a népbíróság határozata a védelem szempontjából lényeges rendelkezését sértette meg.

Mindkét eljárásban elenyésző volt a népbírák tárgyaláson tanúsított aktivitása. Az iratok között nem maradt fenn tanácskozási jegyzőkönyv, így nem láthatjuk azokat a politikai véleményeket, amelyek az egyes vádpontok szerinti elítélést megalapozták...

A két vezetőjegyzővel szemben indult eljárásokról általában megállapítható, hogy alaptalan, erősen bizonyítatlan tényállás alapján folytatták le őket, Kalla Gábor esetében azt is kijelenthetjük, hogy konstruált per keretében ítélték el.

5. Összegzés

A fenti oldalakon példálózó jelleggel került bemutatásra a nemzetközi előzmények nélkül, nehézkesen indult a népbíráskodás magyarországi története. Az érthető okból létrejött ítélkező szervek jogszerű működését a jogszabály pontatlanságán túl egyes népbírák alulképzettsége, több oldalról érkező politikai nyomás egyaránt befolyásolta. Ehhez járulhatott nem ritkán az eljárásokban résztvevő tanúk és feljelentők bosszúvágya is. Nem segített igazolni a perek törvényességét az MKP-közeli sajtó sem, amely egész Horthy-korszakot bünsőnek, fasisztának bélyegezte. Idővel a közvélemény előtt az a kép alakult ki, hogy – Bernáth Zoltán szavaival élve – „a népbíróság bíróság a nép nélkül, a nép ellen”.

A népbíróságok működésének első szakaszában a közigazgatás gerincét még a Horthy-korszakban kinevezett közhivatalnokok alkották. Ezek a tisztviselők világnézetükben, politikai beállítottságukban is keresztették a politikai rendőrség után a közigazgatás kulcspozícióit megszerezni kívánó kommunisták céljait, eltávolításukra kezdettől fogva minden eszközt és lehetőséget kihasználtak. Azon személyek, akik az igazolási eljárás lefolytatása után állásukban maradhattak, maguk is számíthattak arra, hogy hamarosan egy feljelentés hatására internálótáborban sínylődnek s a népbíróság elé kerülnek.

A dolgozatban vizsgált perekből levonható az a következtetés, hogy nem mindegyik volt az „osztályharc egy epizódja”, születtek jogszerűen kimondott ítéletek, és léteztek valódi népellenes bünsők. A vizsgált népbíróságok előtt jogi végzettségű egykori közszolgák terjedelmes beadványaikban cáfolták a terhükre rótt cselekmények elkövetését, néhol teljesen megingatva az ellenük felhozott vádatokat. A tárgyalásokról elmondható, hogy azok a védelem

jogosítványainak súlyos korlátozásával, nem ritkán megsértésével, a vádat alátámasztó vallomások erősebb értékelésével folytak le. Az ítéletekben csak a rendkívüli enyhítő körülményeket vették számottevően figyelembe. A Bűnvádi Perrendtartás szabályait sértő eljárási szabálysértések is a bizonyítási eljárás során fordultak elő.

Dacára a szakképzett tanácsvezető bírák közreműködésének, nemcsak az egyes népbíróságok, hanem azok tanácsai között is nagy különbség volt a bűnösség megállapítása és a büntetés mértéke között. Ugyanígy – bár sokszor a politikai rendőrség elsőbbsége miatt – némely fórum nem helyezte előzetes letartóztatás alá az igen súlyos büntettekkel vádoltakat s az enyhébb népellenes deliktummal gyanúsított személyek végül a kiszabott büntetésüket teljes mértékben letöltötték az eljárás alatti fogságban.

Igaz, hogy a teljes népbírósági joggyakorlatot összehasonlítva nem a közhivatalnokokkal szemben születtek a legsúlyosabb ítéletek. Azonban egy enyhe ítélet vagy felmentés folytán is derékba törhetett a kivételes minőségű, de többnyire jobboldali gondolkodású személyek karrierje. Nem elhanyagolva a tényt, hogy voltak valójában bűnös, kollaboráns elemek a vádlottak között, kijelenthetjük, a népbírósági büntetőpercek eltéréseik és különbségeik ellenére az igazolási eljárások és B-listázás mellett a közigazgatás szovjetizálásnak eszközeivé váltak s joggyakorlatuk a már említett számos tényező miatt közel sem volt egységes.